

DR. MARTON JÓZSEF

A GYULAFEHÉRVÁRI FŐEGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETÉNEK SÚLYPONTJAI A 20. SZÁZADBAN

– Szempontok a plébániák történetének megírásához –

La storia ecclesiastica del 20. secolo dell'arcidiocesi di Alba Iulia è la meno ricercata. Questo è un secolo molto travagliato per la diocesi e per ogni parrocchia sua. Questo lavoro scientifico contiene un breve riassunto storico per offrire quadro e punti d'appoggio al scrivere la storia delle parrocchie nel 20. secolo.

A Gyulafehérvári Érsekség 2009-ben üli fennállásának ezredik évfordulóját. A millenniumi ünnepek előkészítésének egyik részét a főegyházmegye múltjának feltárása, könyvekben való megjelentetése fogja jelenteni. A kivitelezendő tervek között szerepel – többek között – az erdélyi plébániák 20. századi történetének megírása is, és azoknak Főesperességként külön könyvben való megjelentetése.

A plébániák történetéről szóló munkák elsősorban azért a 20. századot fogják tartalmazni (természetesen, röviden az előzményeket is összefoglalva), mert azoknak megírói és olvasói mindannyian ennek a századnak szülöttei és lelki-szellemi örökösei. Ez a korszak áll hozzánk a legközelebb. A legtöbb – viszonylag könnyen – hozzáférhető írásos dokumentum áll rendelkezésünkre. Ugyanakkor ott vannak azok a tanúk is, akik a kommunista időben éltek, és az eseményekről hitelesen beszámolhatnak, mert ennek a 40 évnek a dokumentumai néha-néha túl rövidke vagy madár-nyelven íródtak. Akkor így volt ajánlatos! Tegyük még azt is hozzá, hogy a gyulafehérvári egyházmegyének ennek a százada van (egyház történelmi szempontból) legkevésbé feldolgozva.

Egyházközségeink 20. századának történelmét nem lehet egyik napról a másikra megírni. Egy kis időt és hozzáállást igényel. Jó idejében el kell kezdeni az anyaggyűjtést és az összeállítást ahhoz, hogy 2009-re értékes és hasznos munkát tudjunk letenni a jubileum „ünnepi asztalára”. Ez a kis tanulmány ehhez a vállalkozáshoz próbál segítséget nyújtani.

A gyulafehérvári főegyházmegyének viszontagságos századáról van szó: politikai, társadalmi és nemzeti vonatkozásában még a reformáció századán is tútesz. Már az is sokat mondó tény, hogy 1932-ig megőrizhette Szent István királytól kapott megnevezését, az „erdélyi püspökség” ősi nevét, s 1932-ben elsősorban a román állam és a Vatikán között kötött konkordátum ratifikálásakor a román kormányservek kérésére „gyulafehérvári”-ra változtatták. Reméljük, hogy a főegyház-

megye ezeréves fennállásának évfordulójára ismét visszazerezheti ősi, történelmi múltjához méltó elnevezését.

A 20. század az egyházmegyét, és az egyházmegye területén élő embereket politikai és társadalmi vonatkozásokban egyaránt nagyon megtépázta. Ezért sem mehetünk el mellette közömbösen. Még akkor sem, ha abban – minden ítélekezéstől függetlenül – számunkra kellemetlenebb események is előfordultak, hiszen utólag sok minden történésben a Gondviselés nyomait tudjuk kiolvasni. Igaz, Márton Áron püspök 1955. szeptember 12–16. között tartott papi lelkigyakorlat végén azt mondta papjainak: „A múltat nem akarjuk nyilvántartani, hanem jóvátenni és aztán feledni, hogy a jövőben, mint *acies bene ordinata* (vagyis jól rendezett csatasorral) szolgáljuk Jézus Krisztus ügyét megbonthatatlan egységben és törhetetlen hűséggel akkor is, ha az evangélium szolgálata a legnagyobb áldozatot kívánja”.³ Megnyilatkozásával a nagy püspök nem kívánta a múlt ismeretének és tanításának jelentőségét leértékelni, hanem csak a békepapi korszakot akarta befejezettnek mondani és arra pontot tenni. Hogy mennyire értékelte / értékelték a püspöki aulában a múlt ismeretét, elég példaként felhoznunk nagyra értékelt munkatársának, helynökének, Sándor Imre vértanú kormányzónak az Erdélyi Egyházmegyei Tanács 1941. november 20-i közgyűlésén elmondott beszédének bevezető sorait: „Csak az önmagával túlságosan elfoglalt, az eszményi dolgok iránt érzéketlen lélek jár közömbösen és érzéstelenül a múlt emlékei között. Az eseményekért küszködött a jelen mélyebb megértésére, az igazság megismerésére segíti, éleslátóvá és bölcsen körültekintővé teheti, áldozatos kitartásra sarkalja és a cselekvés lendületével gazdagítja a helyes emlékezés. *Vitae memoria, magistra vitae*, az életsorsok emlékezete az élet mestere lesz.”⁴ Ösztönzésül és bátorításul szolgálhatnak ezek a sorok a történészek számára!

Főegyházmegyéink jövője is – mint annyi más emberi életé és történése – a múltjában gyökerezik. Ajánlatos feltárni az elkövetkező nemzedékek számára, mert ebből erőt és öntudatot meríthetnek. Egy plébánia élete sem folyik le légüres térben és történelmi fejlődése nem csupán a helyi és belső erők hatásának eredménye. Az egyháztörténelemben éppenséggel nagyon is kézzelfoghatóan észlelhető a nagy összefüggések és távoli befolyások törvénye. Ezért fontos, hogy a plébániatörténetét író előtt ne legyen tilalmi

³ GyÉL, 1500. cs., 2169. doboz.

⁴ SÁNDOR Imre, *A múlt tanítása: a jelen felelőssége*, in: Erdélyi Tudósító, XX. évf. 12. sz. Kolozsvár, 1941, 171.

terület az egyetemes Egyház élete. De még fontosabb, hogy az illető ország-történet keretében az egyházi állapotok alakulásában időnként változó tényezők jelentőségével tisztában legyen, melyeknek érvényesülése vidékenként sokszor bizonyos módosulással ment végbe.⁵

A 20. század a maga kihívásaival és régióink metamorfózisával számos olyan történelmi és egyháztörténelmi eseményt sorakoztat fel, amelyek kihatottak a részegyházak belső életére, s piros vonalként húzódnak végig a plébániák történelmén. Mivel ez az ún. *piros vonal* ismerete fogózó pontként és jó eligazításként szolgálhat a plébánia-történetek megírásában, előadásomban megpróbálom röviden bemutatni. Természetesen, azt is hozzátéve, hogy a fordulópontot jelentő történések minden egyes plébániát más és más formában érintették, de azok ismerete mégis hasznos lehet számunkra, mert biztosítják az egységes történelmi keretet az egyházközségek történelmének megírásához.

X

A 20. század igen szépen indult az egyetemes egyházban, s ezen belül az erdélyi egyházmegyében is – Szentévvvel! A század elején az erdélyi egyházmegye élén ott örködött gr. Mailáth G. Károly apostoli lelkületű, ambiciózus, és a hívek által köztiszteletben álló püspök. XIII. Leó pápa által meghirdetett Szentévet, az „új század első évét” Mailáth püspök ünnepélyes keretek között a gyulafehérvári székesegyházban éjféle szentmiseáldozat bemutatásával kezdte. Az I. Körlevelében elrendelte, hogy az egyházközségekben minden hó első vasárnapján délelőtt szentségkítéttel tartsák a szentmisét, délután Rózsafüzért, Jézus Szíve litániáját végezzék katekézissel egybekötve; májusban és októberben minden nap „különösebb fényvel végezzenek istentiszteletet hazánk Nagyszónya tiszteletére”; augusztus 15-én és 20-án (vagyis a nemzeti ünnepen!) lobogózzák fel a házaikat; templomok elé kő vagy fakeresztet állítsanak *Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat* felirattal; kapcsolódjanak bele a Rómába tervezett zarándoklatba.⁶

Egyházmegyei szinten érezhető volt a Szentév hangulata. Különösen a katolikus gimnáziumokban és egyéb iskolákban adtak sokat az ünnepségek megszervezésére.⁷ (A püspök római zarándoklatra hívja a

⁵ VANYÓ Tihamér: *A plébániatörténetírás módszertana*, Pannonhalma, 1941, 63.

⁶ GyÉL, 360–1900. január 22. I. Körlevél, 4–5.

⁷ GyÉL, 960–1900. március 1. IV. Körlevél szerint

híveket.⁸). Ugyanabban az esztendőben a pápa által közzé tett *Annum Sacrum* kezdetű apostoli levelet, amelyben Jézus Szívének ajánlja az emberiséget, az erdélyi főpásztor híveinek azonnal továbbította.⁹ A Szentévet Kolozsváron – Mailáth püspök elnökségével – több napos megemlékező ünnepség keretén belül zárták be, a státusgyűlést követő napokon, október 26–28-án.¹⁰

Majd a szentévet szebbnél-szebb történések követték. 1903-ban a csíksomlyói lelkigyakorlatra összegyűlt papság az egyházi ének ápolása érdekében megalakította az egyházmegyei *Cecília Egyesületet*.

1904-ben X. Szent Pius pápa Erdély szülöttjét, az alvinci Pongrácz István jezsuita atyát, vértanútársaival együtt boldoggá avatta. Az általános (vallás- és katolikus-ellenes) légkörre jellemző viszont az is, hogy amikor Mailáth püspök körlevelében ismertette Erdély első kanonizáltjának életét, nem átéltette részletezni – részben védekező formában –, hogy mi „a szenteket nem gyártjuk”, de tiszteljük és példájukat követjük.¹¹ Különben Erdélynek máig is Pongrácz Szent István az egyetlen kanonizáltja!

1905-től népszerűvé váltak az adventi *Rorate* szentmisék – olyan formában, ahogyan akkor a Szentszék kívánta. S hadd tegyem hozzá: lelkipásztori szempontból még ma is sok lelkipásztor ehhez ragaszkodik.¹²

1906-ban: X. Szent Pius pápa szándéka szerint a gyakori és a mindennapi szentáldozást Mailáth püspök is szívügyének tekintette.¹³ Az eucharisztikus lelkületű püspök körlevelében (1907) szorgalmazta a gyermekek mindennapi szentáldozását,¹⁴ és hitoktatásuknál az átdolgozott katekizmusok használatát.¹⁵ 1911-ben, a gyermekek elsőáldozására vonatkozó *Quam singulari* pápai körlevelet népszerűsítette az egyházmegyében, főpásztori intelmeivel kibővítvé.¹⁶ Ennek konkrét következménye: az egyházközségekben az Oltáregylet egyesületek keletkezése.

Az Oltáriszentségből való keresztény élet annyira fontosnak számított Mailáth püspöknek és papjainak, hogy az 1913-es egyházmegyei

---

⁸ GyÉL, 901–1900. február 24. III. Körlevél.

⁹ GyÉL, 601–1900. II. Körlevél,

¹⁰ GyÉL, 3980-1090. XI. és XII. Körlevél.

¹¹ GyÉL, 500–1905. sz.

¹² GyÉL, 8–1905.

¹³ GyÉL, 1401–1906 és 1402–1906. sz.

¹⁴ GyÉL, 2971–1907. sz.

¹⁵ GyÉL, 2966–1907. sz.

¹⁶ GyÉL, 815–1911. sz.

zsinaton is ez a téma fő helyen szerepelt. Külön hangsúlyt kapott a Szinódus Statútájához kapcsolt Appendix-ben is X. Szent Pius pápa rendelkezéseinek felelevenítése: az 1905-ös a gyakori áldozás és az 1910-es az elsőáldozás feltételei, valamint az Oltáriszentség tisztelete, Jézus Szentséges Szíve hónapjának megülvése.

1913-ban egyházmegyei zsinatot tartottak Erdélyben.¹⁷ Az egynapos zsinaton megpróbálták „új lelkesedést” önteni a papságba és a hívekbe. A végleges zsinati szövegben kihangsúlyozták, hogy nem „sekrestyés papokra” van szükség, hanem a nép között mozgó és a népért élő lelkipásztorokra. Ugyanekkor szabályozták az egyes egyházközségek életében megnyilatkozó problémákat: többek között a vegyes-házasság ügyét (passzív asszisztenciával, ha a kauciók hiányoznak), a felekezeti iskolák ügyét, a hitoktatást, és nem utolsó sorban az egyházközségek búcsúünnepét. Szeretném megjegyezni, hogy 1918-ra egy újabb zsinatot terveztek, ami a történelmi események miatt elmaradt.¹⁸

Aztán 1914-ben kitört világháború, s az egyházközségek fiataljai a harctérre mentek. Számomra különös, hogy a durvaságokra annyira érzékeny lelkületű Mailáth püspök körlevélben azonnal nem reagált a háború súlyos mivoltára. Csak 1915-től kezdte el körleveleiben szorgalmazni a békeima-akciókat, a békéért végzendő nyilvános könyörgéseket.¹⁹ Rokkant katonák, elesett hősök, hadikölcsönök, hadiárvák, özvegyek, vöröskereszt-akciók, harangok hadi célra való felajánlása, gyász-istentiszteletek, stb. lépten-nyomon ismétlődnek az püspöki *allocutiókban* és körlevelekben, – feltételezem – a plébániák *Domus Historiájában* is.²⁰

A háború kellős közepén, 1916. február 19-én emlékeztek meg az erdélyi püspökségnek arról a 200 éves jubileumáról, hogy Gyulafehérvárra 1716-ban visszatérhetett a római katolikus püspök és elfoglalhatta székesegyházát és rezidenciáját.²¹

És 1916 augusztusában nemcsak a hadba vonuló fiatal katonák, hanem a székelység kicsinye és nagyja egyaránt közvetlen szenvedő alanya lett a világháborúnak. Annyira súlyos volt az ún. „hábtámadás”, hogy már a következő évben Mailáth püspök elrendelte a következőket: „A plébániák *Domus Historiájában* a háború főbb eseményeit feljegyezzék; Kívánatos, hogy megfelelő helyen a háború

¹⁷ GyÉL, 158–1913. I., III. és XI. Körlevél 1913; 6201–1913. sz.-

¹⁸ 1917. augusztus 15-én kelt ünnepi szózat.

¹⁹ GyÉL, 646–1915. sz.

²⁰ GyÉL, 4541–1915, 6013-számú XIV. Körlevél 1915-ból, II. és VI. Körlevél 1916-ból, 2455–1917. III. Körlevél, IV. Körlevél 1917; 4172–1917; 4883–1917; II. Körlevél 1918.

²¹ GyÉL, III. Körlevél, 1916. február 26.

végével a hősök neveit megörökítsék...”²² Továbbá felhívja a lelkészkedő papság figyelmét, hogy munkálkodjon a hívő nép anyagi és erkölcsi megújulásán, s a *Pro Transsylvania* társadalmi mozgalmat támogassa.²³ Érdemes hosszabban idézni a 2147-1917. számú körleveléből, mellyel elsősorban a tanítókat és a magyar történelem tanítását célozta meg. *A történelem az élet mestere, igen sok hasznos és szükséges ismeretet tart fenn és közöl az emberiséggel. Éppen ezért kötelességünk, ismerni a világ történelmét is, hiszen ez mindnyájunk közös történelme, de különösen kell ismerni hazánk történetét, hogy annak eseményeiből megismerjük magyar hazánk gondviselészerű nagyra hívását; a nagy áldozatokból megismerjük az igazi és helyes hazaszeretetet, s nagyjaink életének szemléleténél a hazáért nagy cselekedetekre tudjuk elhatározni magunkat. ... Szükséges, hogy az eseményeket, azok hatásait ismerjük. E végből elrendelem, hogy egyházmegyém minden egyes iskolaszéke tanítóját, ha többen vannak, egyet a több közül, bizon meg a világháború nevezetesebb eseményeinek feljegyzésével, csatolva azoknak hatását és következményeit. Külön fel kell jegyezni azokat az általános hatásokat, melyek a földművelésre, a kereskedelem és ipar mindenféle ágára, a politikára, a nemzetközi összeköttetésekre, a vallás-erkölcsi életre, az emberiség művelődésére, az emberek érületére és gondolkozására is átalakító befolyást gyakoroltak. ... A háború dúlta vidékeken folytatólagosan írják meg külön is a község rövid háborús történetét is. Különösen jegyezzék fel, hogy milyen a közhangulat a román betörést megelőzőleg, mikor történt a betörés, mikor értek a községbe a román csapatok, hogy viselkedtek, mikor és hogyan folyt le a szomorú menekülés, merre, kik voltak a menekülés vezetői, a román parancsnokság kifelé milyen intézkedéseket tett a község közigazgatására nézve, mikor történt a felszabadítás, milyen katonaság által, mikor történt a visszatelepítés, micsoda vesztség érte a községet és egyeseket, kik lettek a menekülésnek és a román betörésnek áldozatai, miért. Mindezek úgy irandók meg, hogy feltüntetve legyen vallásunk egyedül vigasztaló és fenntartó ereje, a felebaráti szeretet nagy szüksége és nagy cselekedetei; – továbbá – a legszigorúbb tárgyilagossággal, hogy minden iskolai évben, a földrajzi és történettanítási előadások keretében kétórai előadás anyagát képezzék. Erősen hiszem, hogy ezen előadások nyomán erősödni fog a tanulók lelkében az élő hit és az igazi hazaszeretet.*²⁴ A háború utáni

²² GyÉL, 2456–1917. április 22. sz.; II. Körlevél 1917-ből.

²³ GyÉL, 2455–1917. III. Körlevél.

²⁴ GyÉL, 2147–1917. sz.

helyzet azonban a püspöki óhajokat nem engedte megvalósulni, főleg a történelemtanításra vonatkozóan. 1920-ban az elemi és polgári iskolák igazgatóinak kénytelen leírni: „elrendelem, hogy Románia földrajza és történelme a rendes tantárgyak közé felvétessék.”²⁵

Erdélyben 1920. esztendő a nagy politikai és társadalmi változások éve. Területileg habár egységben maradt az erdélyi egyházmegye, híveit és intézményeit akkora megrázkódtatás érte, hogy a nagy veszteséget teljesen sohasem tudta kiheverni.

Az 1919-es pesti őszirózsás forradalom kellemetlenül érezette hatását Erdélyben is. Elég csak az egyházi földek feldúlására, a garázdálkodásokra, a papok megfenyegetésére és elűzése (például Gyergyóremetén) vagy a zetelaki pap meggyilkolására gondolnunk. Az előállt anarchiai állapotok a helyi egyházak belső életében is éreztették hatásukat. Nem véletlenül írta Mailáth püspök 1920-ban: „Fájdalommal tapasztalom, hogy a régi szép népének a templomból napról-napra mindinkább kimarad nemcsak városi, hanem még faluhelyeken is. Úgy látom, hogy különösen a fiatal kántorok, nem szeretik, ha a nép velük énekel. Szívesebben énekelnek magukra újabb-kori énekeket, melyekben sem egyházi szellem, sem buzgóság nincs. Szeretném e szerencsétlen irányzatnak útját vágni s a régi szép, buzgósággal és hittel telt magyar énekeket templomainkba újból visszahozni...”²⁶ Ezért a következő évben Kájoni János OFM. *Cantionale*jának használata mellett kötelezte a *Baka János* által összeállított énekeskönyvet. Az 1921-ben megjelent *Baka*-féle énekeskönyv közzétételekor a fő célt így határozta meg: „hogy leszorítsa a közelebbi időben megjelent modern egyházi énekeket, melyeknek sem dallama, sem szelleme nem egyházas.”²⁷

Az a bizonyos húsz év (1920–1940) megnövelte az egyház társadalmi és kulturális szerepét.²⁸ A végrehajtott *agrárreformok* egy kicsit megtépázták az egyházi kegyurak, nagybirtokosok és magának az egyházközségeknek az ingatlan javait. Ezért 1922-ben az egyetemes egyházi adó kivetését rendelte el a püspök, ami – bizonyára – nem történt zökkenőmentesen az egyes egyházközségekben.²⁹

Az egyházi intézmények (iskolák, kongregációk, társulatok, alapítványok, stb.) működtetése, azok vagyongazdálkodása (elsősorban: a

---

²⁵ GyÉL, 6125–1920. sz.

²⁶ GyÉL, 3636–1920. sz.

²⁷ GyÉL, 6690–1921. sz.

²⁸ MIKÓ Imre, *Huszonkét év*, Kolozsvár, 1941.

²⁹ GyÉL, 4770–1922. sz.

plébániáké) az új törvényeknek megfelelően történhettek. Politikai és társadalmi átállásról/átszerveződésről van szó. A korszakot leginkább foglalkoztató téma továbbra is az *iskola* maradt. Mindenki (helyesebben: mindkét fél) tudta, hogy a jövő nemzedék alakításában sok múlik az iskolákon. Ekkor Erdélyben felszámolták a magyar nyelvű állami gimnáziumokat. Nyilván, megnőtt a felekezeti gimnáziumok és líceumok jelentősége. Az áldozatot hozó egyházközségek hívek küzdelmeit és az éhbérért tanító felekezeti tanárok érdemeit szükséges megörökíteni. Velük szemben viszont elég sok egyházközségben megtaláljuk az anyagi és egyéb érdekek miatt az állami iskolákban tanításra vállalkozó tanárokat. Vagy a *numerus valahicus* törvény értelmében végrehajtott névelemzések, és ilyen címen a felekezeti iskolákból való kitiltások fájó pontjai az érintett egyházközségeknek. A történelmi hűség érdekében ezekről is meg kell emlékezni!

Az erdélyi emberek frusztráltsága és elkeseredése elég gyakran teret nyitott az erkölcstelen életvitel számára. Ezek között első helyen állt (vagy áll ma is!) az ötödik parancsot annyira semmibe vevő és a családokat tönkre tevő mértéktelen italozás. Nem véletlenül jött létre az alkohol-ellenes mozgalom,³⁰ a *Temperantia* liga keretén belül.³¹ Egyházmegyei szinten Szabó György apát nagyernyei majd gyergyószentmiklósi plébános (1911–1936) szorgoskodásával próbálták felvenni a küzdelmet ezen kórbetegséggel szemben. („Hagyatékából” Gyergyószentmiklóson még a 60-as évek elején a hittanra járó gyermekek tudták – Ferencz István közlése – az alábbi kis verset: *A pálinka gonosz ital / Aki issza, korán meghal. / Télen fagyaszt, nyáron fonnyaszt. / Okos ember nem issza azt!*).

A két világháború között külön szerzetesi társulatok honosodtak meg és tevékenykedtek Erdélyben a szociális problémák megoldása érdekében. Ilyenek az Erdélyi Szociális Misszió Társulat,³² Szociális Testvérek Társulata, akik az Erdélyi Katolikus Nőszövetséget³³ vezették, valamint a keresztény erényeket előmozdító szervezet, a cserkészlet, és egyéb egyházi társulatok, mint a Mária Kongregáció, a Szent Alajos-

---

³⁰ Ld. Erdélyi Tudósító, 1942, 172.

³¹ GyÉL, 966–1937. IV. Körlevélben (9–10. oldal) a Liga szabályzata található román nyelven.

³² GyÉL, 1484–1923. sz.; A Szociális Missziótársulat Romániai Országos Szervezete 1917-ben (szeptember 18–21.) Gyulafehérváron alakult meg. Vö. MEISEL József, *Keresztútam*, Brassó, 1918, 99.

³³ A Nőszövetség Erdélyben 1926-ban alakult meg Aradon. Ld. MIHALOVICS Zsigmond, *A világi apostolkodás*, Bp. 1942, 304–312.

mozgalom.³⁴ Mailáth püspök az iskolán kívüli népnevelést egészében a Katolikus Népszövetségre³⁵ bízta 1935-ben, melynek akkor elnöke Márton Áron volt.³⁶ Ezeknek a szervezeteknek a tevékenysége még feldolgozásra, azaz ránk vár.

A lelkiéletet számos hitbuzgalmi és vallásos egyesület szolgálta. 1921-ben megalakult az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség, mely egységbe fogta és koordinálta a különféle egyesületeket. Évi nagygyűlésével és szakosztályainak működésével sikerült felébresztenie a hívekben az Egyházhoz való hűséget, az összetartást, az öntudatot és a karitatív munkára való ösztönzést.

A hitellenes és erkölcstelen irodalom terjedésének kivédése érdekében Gyulafehérváron egyházmegyei *Vigilantia* Bizottság működött, melyhez minden év végén a plébánosok kötelesek voltak beszámolót küldeni arról, hogy közösségeikben milyen sajtótermékeket és könyveket olvasnak a hívek. Az sem elhanyagolandó esemény, hogy az erdélyi latin püspökök közös körlevélben fejtették ki véleményüket az erkölcstelen irodalommal kapcsolatban.³⁷ A kor fertője, az ún. divat ellen az iskolák és nevelőintézetek tanárait külön akcióra szólította fel Mailáth püspök.³⁸

Az egyházmegye kormányzatát különösen megpróbálta a konkordátum-kötés évtizedet kitevő küzdelme, a még hosszabb rítusvita, és a Státus körüli véget nem érő hercehurca. Feltételezhető, hogy ezekkel kapcsolatos gigantikus küzdelmek nem múltak el nyomtalanul a hívek körében, egyházközségi szinten valamilyen formában lereagálták, sőt egyik-másik közösségben kellemetlen következményeit megszenvedték.

A két világháború között olyan egyetemes egyházi események is történtek, amelyek városok és falvak közösségét lelkiekben pozitívan befolyásolták. Gondolok itt az 1925-ben bevezetett Krisztus Király ünnepére, 1931-ben az efezusi zsinat 1500. évfordulóján a Mária-tisztelet fokozására,³⁹ az 1933-as Szentévre (Meváltásunk 1900. jubileuma),⁴⁰ 1938. január elsején visszaállított egyházmegyei örökös

---

³⁴ GyÉL, 3931–1926. sz.

³⁵ Az Erdélyi Katolikus Népszövetség 1921-ben alakult meg. 1937-ben az egyházmegyében 257 tagozata volt. Ld. MIHALOVICS, 320–324.

³⁶ GyÉL, 3358–1935. sz.

³⁷ GyÉL, 1927. augusztus 15-én kelt Körlevél.

³⁸ GyÉL, 849–1925. sz.

³⁹ GyÉL, 1068–1931. sz. V. Körlevél, 17–18.

⁴⁰ GyÉL, 1039–1933. IV. Körlevél; 645–1933. sz.; 1040–1933. sz.; 1041–1933. sz.; 1042–1933. sz.; 3046–1933. sz.; 1241–1934. sz. IV. Körlevél, 15–18.

szenzségimádásra,⁴¹ az 1938-as budapesti Eucharisztikus kongresszusra, az 1948-as Mária évre s azt követő Mária Mennybevétel dogmájának kimondására.

1938-ban az egyházkormányzat terén történtek jelentős váltások. Felmentést kapott és az egyházmegye területét elhagyta a súlyos beteg Mailáth G. Károly püspök,⁴² egy fél évig kormányozott Vorbuchner Adolf püspök, akinek rövid főpásztorsága⁴³ – úgy látszik, gondviselés-szerűen – utat készített Márton Áron apostoli kormányzóvá,⁴⁴ s majd megyéspüspökké⁴⁵ való kinevezéséhez.

Elég sok egyházköztség életét befolyásolták a szerzetesek a két világháború között is, férfi és női rendek egyaránt. Amely helységben megtelepedtek, vagy a zárdák környékének hívei érezték jelenlétüket és tevékenységüket.

1940. augusztus 30-án meghozott 2. bécsi döntés a gyulafehérvári egyházmegyét kettészakította. A Dél-Erdély területén élő hívek száma a megindult emigráció következtében felére csökkent. Az Észak-Erdély részében több helyen missziós központok, önálló lelkészségek, esetleg új plébániák keletkeztek. Dr. Dávid László teológiai tanár vezetésével külön szórványgondozó irodát működtetett a kolozsvári Egyházmegyei Kormányzóság. Érdekességként említem meg, hogy Karácsonykor és Húsvétkor nagyon sok magyarországi szerzetes vállalt ezekben az években kisegítést az Észak-Erdély katolikus egyházköztségeinek megsokszorozódott filiáiban.

De a háború elérte Erdély földjét is. 1944-ben a front előli menekülés súlyosan érintette az egyházköztségeket. Elég sok közösségben keletkezett zavar és pap-ellenes hangulat a papok elmenekülése miatt.

1945-1948-as évek a nagy politikai átrendeződéseknek az időszaka. Az elején még sokan hittek az igazi demokráciában, a demokrácia játékszabályainak betartásában. Ennek szellemében vállalták a sziszifuszi küzdelmet – papjaink és híveink egyaránt. Mentették a menthetőt. Sajnos, az alattomos erők megtalálták a módját annak, hogy sokakat eltávolítsanak az Egyháztól, és szolgálatukba állítsák. Napirenden voltak a meghurcoltatások és letartóztatások. Húzd meg és erezd meg politika játékszerévé vált az egyház. A hatalmasságok

---

⁴¹ GyÉL, 3710–1937. sz. XIV. Körlevél, 61.

⁴² GyÉL, 1927–1938. sz.

⁴³ GyÉL, 2823–1938. sz.

⁴⁴ GyÉL, 2823–1938. sz.

⁴⁵ Római Apostoli Kancellária, 60, köt. 65. sz.

békehirdetésük álcázásával gyűlöletet szítottak. Elvakult gonosz tetteik a gyulafehérvári egyházmegyében is hitvallókat és mártírokat szült.

1945-ben a földreform érzékenyen érintette a plébániák jövedelmét, amit csak fokozott a társas gazdaságok létrehozása, és az 1962-ben befejezett kollektivizálás. Az egyházi földek elvételének kivitelezése más és más volt – a helyi vezetőség hozzáállásától függően.

1948. év a kommunista alkotmány kibocsátásának, a nagy államosításnak, a konkordátum felrúgásának, az egyházi iskolák elvételének, az új kultusztörvény megjelenésének az esztendeje. Ezeknek érvényesítése alól egyetlen egyházközség sem mentesült. Igaz, ritkultak és rövidültek a Domus Históriakba való bejegyzések, az okosság miatt is. De, még élnek a hiteles tanúságtevők, akik erről a korszakról regélhetnek! Nem szabad elszalasztanunk ezt a lehetőséget! Szóbeli közléseik éppen olyan hivatalosak, mint az írásbeli lejegyzések!

Aztán 1949–1955 között püspök nélkül maradt az egyházmegye. Betolakodott egyházkormányzattal beállt a békepapi korszak. Ezekből az évekből – papok és szerzetesek soraiból – szentéletű vértanúk kerültek ki, akikről mai kortársaink viszonylag keveset tudnak.

Az egyházüldözés más korszakaihoz hasonlóan, a főpásztor nélküli nyáj kis része Erdélyben is eltévelygett. De a *lapsíkról* a plébánia-történetekben csak annyiban érdemes és szabad megemlékezni, amennyiben tényleg negatív kihatással voltak a lelkipásztori munkára. Mert állíthatom, mint a mozgalom főfészkeből származó valaki (marosi: Ágotha Endre – Nyárádremete / Selye, Mvásárhely, Ernye – szereplése), nem volt beszéd-téma az emberek körében. S ha ehhez hasonló eset pletyka-téma volt az emberek körében, például Sánta Antal csíkszentdomokosi káplán kirakat-pere (amiről mint gyermek szereztem tudomást), az ún. pletykázók a „meghurcolt pappal” való együtt-érzésüket és nem elítélésüket fejezték ki.

1955-ben az egyházmegyében helyreállt a rend, a *lapsik* bűnbánatot tartottak, *aciens bene ordinata*, – ahogyan Márton Áron az 1955-ös őszi papi lelkigyakorlaton kívánta – minden pap beállt a „csatasorba”. De ez a „csatasor” egy kicsit megritkult, megcsappant a papok száma. Évtizedeken keresztül érezhető volt a papnevelés 15 éves kiesése, hiszen 1940 és 1955 között az egyházmegye szemináriuma valósággal vegetált. De 1955 után sem volt rózsás a helyzete. A Papnevelde léte – a katolikus egyház megtűrt státusa miatt – továbbra is állandó veszélyben forgott. Ráadásul az enyhülés idején elkezdődött szentszéki tárgyalások a román hivatali szervek részéről a gyulafehérvári papnevelde

gyengítését szándékoztak volna elérni azáltal, hogy Temesváron német nyelvű szemináriumot kívántak nyélbe ütni.⁴⁶

A Szentszék keleti politikája Romániában is a 60-as évek végén a vallásellenes módszerek szelődülését hozták, de az adminisztratív egyházüldözést nem számolták fel.

Az erdélyi egyházüldözés idején legszebb lapokat írhatjuk meg a hitoktatással kapcsolatosan. A templom mellett a plébániákon kialakított vagy külön erre a célra épített hittantermek a katolikus egyház védőváraivá alakultak. Módszerekben és didaktikai eszközök hiányában kezdetleges formában megtartott hittanórák – az emberi jogokat nélkülöző kultusztörvénnyel szemben, a hét bármely napján – a hitélet és a keresztyény nevelés egyetlen eszköze maradt az igehirdetés mellett, évtizedeken keresztül.

A lelkipásztori munka Erdélyben új szintet kapott a 2. vatikáni zsinat után. A zsinati határozatok, elsősorban a liturgikus reformok a „csatasorban” szolgáló régi és új papi nemzedék (mely most „öreg”) közvetítésével és lelkes hozzáállásával megvalósultak. Templomaink a liturgikus követelményeknek megfelelően átalakultak, megszépültek. (A plébániák is modernizálódtak!). Az anyanyelv fokozottabb használata a szentmiséken – viszont – a homogén közösségekben lelkesedést, a vegyes vidékeken feszültséget eredményezett. Természetesen a reformokkal járó túlzások sem hiányoztak az építészetben vagy az istentiszteleti életben egyaránt. Gondoljunk csak arra, hogy az esti misézés lehetősége hogyan szorította ki az annyira kedvelt és egyházhű lelkiséget kölcsönző népi ájtatosságokat. Pedig ezt a Zsinat nem óhajtotta!

Történelmi munkáinkból azt sem hagyhatjuk ki, hogy az erőltetett városiasítás miatt elkezdődött elvándorlás alaposan megtépázta a falusi egyházközségeket. Városi plébániák hirtelen felduzzadtak gyökértelen emberekkel. Az erőltetett homogenizálás, a román nacionalizmus megnyilvánulásai, a bizonytalan gazdasági helyzet – a szebb jövő reményében – megindította az országból való kivándorlást, ami ma sem fejeződött be.

S a nagy bizonytalanság korszakában dr. Jakab Antal személyében segédpüspököt kapott (1971) Márton Áron, akinek 1980-ban hivatalosan átadhatta az egyházmegye kormányzását. Egy év múlva – 25 évvel ezelőtt – az új megyéspüspök Bálint Lajost szentelhetette püspökké a gyulafehérvári székesegyházban.

---

⁴⁶ Vö. BOZGAN, Ovidiu, *Cronica unui eșec previzibil. România și Sfântul Scaun în epoca pontificatului Paul al VI-lea (1963–1978)*, București, 2004, 302–311.

A sötét felhők hirtelen elszálltak 1989 decemberében. De éppen az egyházmegyei szinten megszervezett nagy misszió kellős közepén beköszöntött – az újabb emigrációt előmozdító – 1990 „véres” márciusa. Ezt követően vette át az egyházmegye, s egy év múlva (1991) főegyházmegye kormányzását Bálint Lajos püspök, illetve a főegyházmegye első érseke.

Aztán a megváltozott politikai és társadalmi körülmények között, a nagy átalakulás korában az egyház is kiléphetett katakombai bezárkózottságából. Az ősi püspökség főegyházmegyei rangot kapott (1991). Megindult a „szabad” és iskolai hitoktatás. Híveink kezébe juthatott a Szentírás, az énekes könyv, az imakönyvek, a hittan-könyvek, a lelki könyvek. Zarándokolhattunk, ünnepelhettünk – kívánságaink szerint.

1993 decemberétől kormányzóként, majd érsekként dr. Jakubinyi György vezeti a főegyházmegyét.

1996-ban Erdély népe nemcsak a *mille-centenarium*ra emlékezett, hanem Márton Áron születésének 100. évfordulójára is. - S aztán a *főegyházmegyei zsinattal* és a nagy *jubileummal* lezárult a 20. század!

X

A konkrét tárgyi szempontokat is szükségesnek tartom, hogy röviden reflektáljunk. Ez határozhatja meg minden plébánia-történet keretét és menetét.

Először a *Bevezetőben* – röviden – megjelöljük a célunkat és forrásmunkákat. Hadd példázódjunk Kovács Gyárfással, aki a bányavidéki esperesi kerület plébániáiról írt művének elején – korához mérten – igen helyesen foglalta össze célját: „*Szó lesz tehát munkálatomban: a plébániákról általánosságban. Erről a bevezetés beszél. Szó lesz továbbá a plébániák részletes ismertetéséről, hol aztán tüzesebben foglalkozom: a plébániák szervezésének kora, alapítói, javadalmaival és jövedelmeivel. Kiterjeszkedem a plébániák vallási és nemzeti missziójára; felemlítem a plébánia nevesebb szülötteit; megemlékezem az idők mozgalmai alatt átélt viszontagságairól, a működött plébánosokról s visszapillantást vetek az irodalmi életről is. Szó lesz a vallási egyesületek, különféle erények- és bűnökről, előbbieik forrásai s utóbbiak gyógy módjairól. Felvetem a kérdést: mikben szenvednek a plébániák hiányt s hogy lehetne ezeken segíteni? Végül a plébániai könyvtárak és archívumokról teszek rövidke említést.*”⁴⁷ Legyen ösztönző minden történelmi munkát író számára Kovács Gyárfás esperesi könyvének előszava! Tehát a

---

⁴⁷ KOVÁCS Gyárfás, A bányavidéki róm. kat. esperesi kerület plébániáinak története, Szamosújvár, 1895. 6.

Bevezetőben, célunk megjelölése mellett, részletezni szükséges még a *plébániai levéltárat*, az anyakönyvek, a történeti feljegyzések, az értékesebb régi könyvek, a *Domus Historia*, stb. részletes bemutatását. Ne felejtjük megemlíteni az ún. orális forrásokat, pontos személyi adataikkal együtt!

Természeti viszonyok és általános jellemzés.

Mivel a plébánia területi fogalom is, ezért első kötelességünk, hogy megismerkedjünk a földrajzi adottságokkal. Itt azonban főleg a földtani viszonyoknak részletes ismertetése, bár okos érintésük esetleg nagyon helyénvaló. Mindenben a lényegre és a valóban fennálló összefüggésekre szorítkozunk és egységes, szemléltető kép kialakítására törekedünk.

Ebben a részben ismertetjük a plébániára vonatkozó egyházi közigazgatási adatokat (leányegyházak, esperesi kerület, stb.), a hívek számának múltbeli alakulását és jelen állapotát. Ajánlatos itt megemlíteni a más felekezethez tartozó közösségek hasonló statisztikáját. Röviden szólunk a műveltségi, társadalmi, nemzetiségi és gazdasági viszonyokról.

A plébánia fejlődéstörténete.

A természet-adta környezetben és az emberi településen Isten kegyelmének működését a tudomány eszközeivel nem vagyunk képesek pontosan írásba rögzíteni, de felszíni állomásait és szakaszait megfigyelhetjük, s ezt nevezzük a plébánia külső történetének. A *Kegyelem és a Bűn harcáról* van szó! – Meg kell rajzolni helyi sajátosságokban a kereszténység meghonosodását és életét. Ha röviden ki is térünk az előbbi századokra, lehetőleg a 20. századra koncentráljunk. A történeti okok és következmények vizsgálatában óvakodjunk attól, hogy csupán a rögtön és nyíltan felismerhető vallási vonatkozású tényezőket vegyük számba. A látszólag tárgyunkhoz nem tartozó, gazdasági, társadalmi, műveltségi, sőt politikai kapcsolatok a vallásos következményeknek olykor sokkal mélyebb, bonyolultabb és igazabb gyökérzetére mutatnak.

Ebbe a fejezetbe tartozik a plébánia kapcsolatainak története a püspökséggel, a fiókegyházakkal, a kegyurakkal, valamely kolostorral. Itt térhetünk ki a községtörténet olyan eseményeire (tűzvész, háborús pusztítás, új telepítés, egyéb katasztrófa), amelyek a lelkipásztorkodást is befolyásolták.

A templom.

A templomról először azt közöljük, hogy miként helyezkedik el a település keretében, milyen a fekvése. Védőszentje. Ezután rátérünk a templom építésének történetére: ki, mikor, milyen indítékból építtette? Ki volt az építő, mesteremberek? Későbbi megújító és toldási munkálatokról is megemlékezünk. - A számadásokról is közlünk egy-

két adatot! Erre következik a templomnak és berendezésének leírása. Először a méreteket adjuk meg, majd a külsejét írjuk le, különös figyelmet fordítva a toronyra, a harangokra.

A templom belső leírásánál röviden sorba vesszük: szószék, oltárok, keresztkút és keresztút, gyóntatószék, orgona, stb. bemutatását. A régebbi építészeti, szobrászati és festészeti elemeket gondosan méltassuk! Ha vannak értékes ereklyék, ruhák, kelyhek, keresztek, jelezzük.

A templomnak és berendezésének leírásában egyesíteniünk kell a művészeti, művelődési és szellemtörténeti szemléletet. De a hangsúly nem a mi magyarázatunkon és állásfoglalásunkon van, hanem a lelkiismeretes számbavételen és hű leíráson; mert a szakértő előtt azok az adatok is beszédessé válnak, melyek megértésével mi nem tudunk boldogulni. Leírásunk ne legyen lélektelen jegyzék, de a túlzó szeretet keltette elfogult és fellengzős lelkesedéstől is tartózkodjunk. Sokat segítenek a jó fényképek. A nagyon sivár adatszerűséget úgy is elkerülhetjük, hogy a hosszabb felsorolásokat lábjegyzetben vagy függelékben adjuk közre. A templom-résznél vagy a papi-résznél tárgyalhatjuk a templom és plébánia *anyagi viszonyait*, de külön fejezetben is összefoglalhatjuk. (Főleg 1948-ig milyen ingatlanok – szántóföld, rét, erdő, szőlő, ház, stb. – szolgálták a fenntartását. Alapítványokról, hagyatékokról részletesen megemlékezünk).

Ugyanilyen formában – akár önálló fejezetben is, akár csatolva a templom-részhez –, ismertetjük az egyházközség területén levő egyéb istentiszteleti épületek és emlékek történetét és jelen állapotát (kolostor, kápolnák, kálvária, nyílt helyeken álló szobrok és keresztek stb.). Mindig vigyázzunk a fontosság arányosságára s arra a főszepontra, hogy mennyiben van hatással a plébánia életére, a hívek lelkületének megnyilatkozására.

Végül szólunk a temetőről, az itt található kápolnáról, fontosabb sírkövekről.

A papság.

Fejezetünk elején ismertetjük a plébánia keletkezését, a lelkészi állások jogi helyzetét, betöltésük módját. Aztán időrendben dolgozzuk fel a plébánosok (+ káplánok) életrajzi adatait különös tekintettel a helyi lelkipásztorkodásra. A megjelölt plébánián kifejtett működésének bemutatása a döntő. Valójában: gyökérezetében akarjuk megragadni „hőseinket”, hogy világosan láthassuk, mit hoztak magukkal, mit alakított rajtuk a nevelés, s mivé tették őket a környezet, a hivatás gyakorlása, a korszellem, a megpróbáltatások, a haladó életkor, a néppel való érintkezés és a kegyelem hatásai. Lelkipásztori munkájuk bemutatásánál óvakodjunk az ítélezéstől és a túlzott dicséretektől,

inkább lelkipásztorkodásuk pozitív hatásaira figyeljünk. Attól azonban óvakodjunk, hogy csupa papi egyenruhába bújtatott és egyformává csiszolt bábokat mutassunk be. Keressük mindenkiben az egyéniséget!

A személyi rész után tárgyalhatjuk a plébánia anyagi viszonyait. Ismertetésünket kezdjük a papi lak bemutatásával, majd a plébános javadalmazásával.

A plébániai papsággal kapcsolatban tárgyalunk a plébánia területén élő *szereztesekről*, főként a lelkipásztorkodásban kifejtett tevékenységükről. Itt van helye a *kántor*, kántor-tanító, *hitoktató*, *harangozó* és *sekretyés* szerepének történeti megvilágítására.

A hívek.

Legnehezebb fejezet. Sokoldalú emberismeretre, józan ítélőképességre, komoly felelősségérzetre, sok-sok megfigyelésre és tapasztalatra van szükség.

A hívek jellemzését nem kezdhetjük rögtön a vallási vonások elszámolásával, előbb emberi adottságaikkal kell megismerkednünk. Történelmileg megvizsgáljuk, mily mértékű átcserelődésen ment át a plébánia (elköltözések, odaköltözések, világháborúk által okozott ember-vesztességek, természeti csapásokat követő áttelepítések). Milyen volt ezen kívül a plébánia híveink természetes életerőinek alakulása: a születés, a betegség és a halál mérlegén? E szempontból mennyiben folytatása a jelen a múltnak, vagy mennyiben mutat idegen hatást? Majd embereink faji sajátosságait igyekszünk megállapítani, különös figyelmet szentelve a lelki adottságokra, amelyek az egyéni és a közös vallási életre is fontosak (pl. közömbösség, tunyaság, indulatosság, önfejlés, rátartóság, anyagiasság, testiség). Ebben az eljárásunkban ne a könyvekből merített keretekbe erőszakoljuk bele megfigyeléseinket, hanem adódó alkalommal adjuk elő pontos fogalmazásban saját tapasztalatainkat. A faji kérdésekhez kapcsoljuk a nemzetiségieket. Gondosan megnézzük mennyiben volt összekapcsoló, illetve mennyiben elválasztó erő a vallás. Ezután a társadalmi képültjét rajzoljuk meg (városon: arisztokrácia, gyártulajdonosok, intelligencia, polgárság, szakmunkásság, proletárság, stb.; falun: nemesek, jobbágyok, intelligencia, stb.), s azt, hogy a vallásnak volt-e kiegyenlítő szerepe a társadalmi osztályok között. Itt bevonhatjuk a gazdasági vonatkozásokat is.

A természetes alapok megvetése után rátérünk a föléljük épülő természetfölötti világ jelenségeinek, a plébániai élet legbensőbb kérdéseinek taglalására.

Istentisztelet és valláserkölcsei élet.

Fontos fejezet, mert a kegyelem munkájának, a papság fáradozásának és a hívők közreműködésének együtteséről tesz tanúságot. Amennyiben csak lehetséges, visszanyúlunk a múltba, s minden fogható helyi adatot beillesztünk tárgyalásunk menetébe.

Vizsgálódásunkat a vasárnapok és az ünnepnapok istentiszteletével kezdjük. Legfontosabb a szentmiseáldozat. Első-vasárnapi szentségimádás. Vasárnapi vecsernyék, litániák. Liturgikus körmenetek.

Örökös szentségimádási nap. Missziók. - Milyen imádságos és énekeskönyvek voltak és vannak használatban? Ének-szeretet. - A hétköznapi istentisztelete (templomok látogatottsága). Elsőpéntek. Szombati Mária-tisztelet. Elsőszombat. Keddi Szent Antal tisztelet. Májusi ájtatosságok. Júniusi Jézus Szíve-tisztelet. Októberi Rózsafüzér tisztelet. Adventi roráték. Nagyböjti keresztúti ájtatosságok. stb. Népszerű szentek (képeik házakban). - Az egyes szentségekhez kapcsolódó helyi szokások (keresztelésnél: milyen a név-választás? Bérnálásor „ajándékozás”, elsőgyónás és elsőáldozás, házasságkötéskor, primíciák alkalmával, szentkenet kiszolgáltatatásakor), esetleg babonák. Gyakran szeretnek-e gyónni, áldozni? Paptisztelők-e? Volt-e papi vagy szerzetesi hivatás? Házasságról vallott felfogásuk? (vegyes-házasságról, a polgári házasságkötésről és válásról). - A holtak iránt megnyilvánuló kegyelet: a temetésről, a gyászmiséről, a sírok gondozása, Mindenszentek estéje, Halottak napja alkalmával. - A családi vallásosság, és a mindennapi élettel összefüggő vallásos népszokások: Vízkereszt, Gyertyaszentelő Boldogasszony, Szent Balázs napja, nagyhét, Lamentációk, templom-búcsúk alkalmával. A vallásos életnek a közösségi megnyilatkozásai: körmenet szomszédfaluba, Csíksomlyóra, meghirdetett jubileumok alkalmával, stb. - Jámbor testvérületek, harmadrendek, egyesületek történetének bemutatása (mennyi tagjuk volt vagy van, szokásaik, kihatásuk, fennmaradásuk). - Más vallású keresztényekkel való érintkezés. Áttérések. Vegyes-házasságok, vallási közösködés. - A keresztény szeretet gyakorlása. A helyi karitászműködése.

Végső mérlegelés: mennyire alakította át népünket, életét és szokásait a kereszténység; mily mértékkel voltak befolyással vallásosságára a pogány maradványok, népi jellege, foglalkozása, a közéletben élő máshitűek? Van-e a plébániánknak vallásos kisugárzása és hatása a környékre?

Művelődés.

A népnevelés és népoktatás hosszú századokon át az egyház kezében volt. Helyi viszonylatban az egyház különösen a két világháború között

játszott komoly szerepet az elemi- és a középiskolák működtetésében. Viszonylag keveset tudunk a plébániák által hozott ilyenfajta áldozatról, ezért nagyjelentőségűek a plébánia-történetírás útján felszínre kerülő adatok. Ebben a részben sorra kerülhet az egyházközség területén működő katolikus tanítók / tanárok bemutatása, az iskolaépület leírása, az iskolatörvény támasztotta nehézségek és küzdelmek részletezése. Itt emlékezünk meg az egyházközségből származó papokról, szerzetesekről, jelesebb egyéniségekről.

Az iskolán kívüli népművelés módjának és eszközeinek részletezése sem maradhat el. Így: előadások (akár misztériumjátékok), énekkarok, a plébániai és iskolai hitoktatás, keresztelési oktatás, jegyesoktatás, egyéb egyházi rendezvények, melyek a művelődést szolgálják.⁴⁸

---

⁴⁸ Vö. VANYÓ Tihamér: *A plébánia-történetírás módszertana*, Pannonhalma, 1941, 47–63.